

LAURA TYYSSTERI

Sukupuolen merkitseminen *Nykysuomen sanakirjan ja Kielitoimiston sanakirjan nais- ja mies-alkuisissa yhdyssubstantiiveissa*

Yhdyssanan vakiintuminen sanastoon vaatii, että sanan käytölle on jatkuvaa tarvetta. Jatkuvasti käytössä olevat yhdyssanat puolestaan kertovat kulttuuristamme. Vakiintuneita yhdyssanoja on suomen kielessä niin paljon, ettei kaikkia voida millään ottaa mukaan sanakirjoihin. Sanakirja-aineisto on kuitenkin hyvä lähtökohta vakiintuneen yhdyssanaston tarkasteluun. Tutkimukseni kohteena on sukupuolen merkitseminen yleiskielen selittävien sanakirjojen *nais-* ja *mies-*alkuisissa yhdyssubstantiiveissa. Osoitan artikkelissani, että kulttuurinen käsitys miehestä prototyyppisenä ihmisenä (ks. esim. Silveira 1980; Hamilton 1991; Braun 1995; Engelberg 2001) heijastuu myös yhdyssanojen vakiintumiseen sekä siihen, millaisia sanoja sanakirjoihin valitaan. Lisäksi artikkelini osoittaa, että kieli ei aina seuraa yhteiskunnan muutoksia kovin nopeasti.

Yleiskielen sanakirjojemme sukupuolikäsityksiä ja -asenteita ovat aikaisemmin käsitelleet ainakin Fred Karlsson (1974), Mari Siirainen (1988), Harri Mantila (1998) ja Eija-Riitta Grönros (2007). Pitkään erilaisten sanakirjojen parissa työskennellyt Kalevi Koukkunen totesi kuitenkin kevään 2010 Kielitieteen päivien sanakirjatyöpajassa pitämässään esitelmässä *Nykysuomen sanakirjan* (NS, 1951–1961) välittämien sukupuolikäsitysten kaipaavan tutkimista yhä edelleen. Tartun tässä artikkelissa pieneen siivuun tästä haasteesta. NS:n lisäksi käytän tutkimusaineistonani *Kielitoimiston sanakirjaa* (KS), jonka uusin (elektroninen) painos on ilmestynyt vuonna 2008. Kahden eri-ikäisen sanakirjan tarkastelu tarjoaa mahdollisuuden diakroniseen vertailuun.

Tutkimukseni käsittelee toisaalta erityisesti kahta tutkimusaineiston lähteenä olevaa sanakirjaa (NS ja KS). Toisaalta tutkimuskohteeni on laajempi, sillä sanakirjat kertovat paitsi itsestään myös niitä ympäröivästä kulttuurista. Koska useimmilla sanakirjoilla on sekä deskriptiivinen että normatiivinen puolensa, ne paitsi heijastavat kulttuurisia käsityksiä myös osaltaan välittävät niitä eteenpäin. (Ks. esim. Lehtosalo & Tyysteri [tulossa 2011].) Tämän tutkimuksen kohteena olevat selittävät yleiskielen sanakirjat ovat virallisen kielenhuollon hyväksymiä ja edustavat ylintä auktoriteettia siinä, minkä sanojen katsotaan vakiintuneen osaksi suomen kielen leksikkoo. Kun vakiintuneita sanoja sisältävä

aineisto suhteutetaan yhdyssanojen vakiintumisesta tiedettäviin semanttisiin ja pragmaattisiin seikkoihin, voidaan lisäksi tehdä päätelmiä myös siitä, millainen sanasto ei ole vakiintunut. Pohdin artikkelissani myös näiden tekijöiden vaikutusta sukupuolen merkitsemiseen sekä sitä, mitä sukupuolen merkitseminen tai merkitsemättä jättäminen kertoo henkilöviitteisten yhdyssanojen edusosina¹ esiintyviin sanoihin liitetystä konnotaatioista ja kulttuurisista käsityksistä. Näkökulmani on sekä kielitieteellinen että sukupuolentutkimuksellinen. Esitän aineistostani sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia huomioita.

Keskityn tässä artikkelissa erityisesti sukupuolen merkitsemiseen [*nais-/mies-* + HENKILÖ] -rakennetta noudattavissa sanoissa (esim. *nais + pappi* > *naispappi*). Kutsun rakennetta lyhyesti nimellä henkilömuotti. Muotti on *Ison suomen kieliopin* (2004, ISK) esittämä konstruktion lähikäsite, jolla viitataan ilmauksen rakenteelliseen kehikkoon. ISK:ssa käsitteellä kuvataan vain syntaktisia rakenteita ja johdostyyppien sanahahmoa, mutta tässä artikkelissa sovellan sitä yhdyssanojen kuvaukseen. Tarkoitin muotilla sanojen muodostuksessa käytettävää rakennehahmoa tai kehikkoa, johon kuuluu sekä morfologisia tai leksikaalisia vakio-osia että avoimia paikkoja (tiedyt kriteerit täyttävälle) leksikaalisille elementeille (ks. myös ISK 2004, 172–173). Henkilömuottia noudattavissa yhdyssanoissa on avoin paikka henkilötarkoitteille edusosalle. Henkilöllä tarkoitan tässä kirjoituksessa mitä tahansa inhimillistä olentoa. Vakio-osana on muotoa *nais-/mies-* oleva määräiteosa, joka osoittaa edusosan tarkoitteen sukupuolen. Leksikaalisten osien lisäksi muottiin kuuluu tieto osien merkityssuhteesta eli siitä, että tätä rakennetta noudattavilla sanoilla on tapana ilmaista edusosan osoittaman tarkoitteen sukupuoli. Käytän henkilömuottia tässä artikkelissa ensisijaisesti aineistonrajuukseni apuna. Esittelen aineistoni rajausta tarkemmin tuonnempana.

Yhdyssanojen vakiintumiseen vaikuttavia tekijöitä

Yhdyssanojen kuvauksen yksi ongelma on vanhastaan ollut se, milloin yhdyssana on ”varastossa” leksikossa valmiina kokonaisuutena ja milloin se on kieliopin tuotos, joka tuotetaan lauseiden tapaan uudestaan jokaisella käyttökerralla (esim. Mäkisalo 2000, 29–60). Usein vain vakiintuneiden yhdyssanojen katsotaan kuuluvan leksikkoon. Vaikka kielen rakenne, kulttuuri tai mikään muukaan ei juuri rajoita yhdyssanojen muodostusta, suuri osa todellisissa kielenkäyttötilanteissa käytetyistä yhdyssanoista ei koskaan vakiinnu osaksi leksikkoa (mts. 14).

Pamela Downingin (1977, 822–824) mukaan ilmauksen vakiintuminen vaatii ainakin sitä, että kieliyhteisö pitää nimeämisen arvoisena kategoriana, johon nimetty tarkoite

1 Käytän tässä artikkelissa yhdyssanan osista nimityksiä *määräteosa* ja *edusosa*, sillä kaikki tutkimuksen aineistoon kuuluvat sanat ovat hahmotettavissa määritys yhdyssanoiksi, joissa alkuosa määrittää jälkiosana olevaa kieliopillisesti ja semanttisesti hallitsevaa edusosaa. Aineiston sanoilla on summayhdysanana muistuttavan mutta perinteisesti määritys yhdyssanojen alatyypiksi lasketun appositioyhdyssanan piirteitä. Appositioyhdyssanan osat viittaavat tarkoitteen eri puoliin, esim. *tutkijanainen* on sekä *tutkija* että *nainen*. (Ks. yhdyssanatyyppien määritelmistä ja rajankäynnistä tarkemmin ISK 2004, 396, 407–408, 418.)

kuuluu. Nimeämisen tarpeen on myös oltava toistuvaa. Jos taas nimeämisen tarve koskee koko kategorian sijaan vain yksittäistä tarkoitetta ja jos nimeämisen tarve on tilapäistä, tarkoitteeseen viittaava sana ei yleensä vakiinnu leksikkoon. Usein toistettu ja havainnollinen esimerkki tällaisesta sanasta on alun perin Downingin (1977, 818–819, 822–823) esittelemä *apple-juice seat*, joka viittaa tuoliin, jonka edessä olevalla pöydällä on lasi omenamehua². Kieliyhteisö ei pidä tällaisten tuolien kategorian pysyvää nimeämistä tarpeellisenä, sillä tarkoite on yksittäinen ja siihen viittaamisen tarve aktualistuu harvoin ja sattumanvaraisesti. Ilmauksen tarkoitus on siis osoittaa tarkoite tilapäiskäytössä mutta ei nimetä pysyvää kategoriaa, johon tarkoite kuuluisi. Tällaiset ilmaukset eivät vakiinnu leksikkoon, eikä niitä siksi ole sanakirjoissa.

Suomen kielessä produktiivinen yhdyssanarakenne [*nais-/mies-* + HENKILÖ] tuottaa yhdyssanoja, joiden tarkoite on 'nais-/miespuolinen henkilö' (esim. *nais* + *urheilija* > *naisurheilija* 'naispuolinen urheilija') (Karlsson 1974, 30). Samaa muottia noudattavilla sanoilla on usein samantapainen merkitys (ISK 2004, 172). Joskus kuitenkin henkilömuottiin asettuvien sanojen vakiintumista voi rajoittaa toiseen merkitykseen vakiintunut pintarakenteeltaan samanlainen sana. Esimerkki tällaisesta on *naissankari*, jonka merkitys on KS:n mukaan 'naisten suosion tavoittelussa menestyvä mies, naistenmies, naistennaurattaja, hurmuri, casanova, donjuan'. Alun perin *naissankari* on kuitenkin merkinnyt naispuolista sankaria (mm. Meurman 1883–1890 s.v. *amazoni*, mainitaan harvinaisena myös NS:ssa) ja nykyisestäkin kielestä poimitut esimerkit osoittavat, että sanaa voidaan edelleen käyttää myös naiseen viittavana (mm. ”Naissankari pelastaa teknoyrityksen [otsikko] Lehtikirjoituksissa teknologiayritysten miesjohtajat loistavat teknisillä kyvyillään, mutta naiset saavat tunnustusta hyvästä bisnesvainusta – – ” Taloussanommat 25.9.2007). *Naissankarin* kaltaisten läpinäkymättömien leksikaalistumien ei voidakaan ajatella vaikuttavan henkilömuotin käyttöön tai produktiivisuuteen yleisesti.

NS:n koostamisen aikaan Suomessa ei ole vielä ollut naispappeja. Naispappien kategorian nimeäminen on siitä huolimatta katsottu niin tarpeelliseksi, että sanakirjaan on otettu mukaan hakusana *naispappi*³. Esimerkiksi sanan käytöstä annetaan NS:ssa lause *Maassamme ei vielä ole naispappeja*. Suomen kielellä ei kerrota vain suomalaisesta kulttuurista, ja nimeämisen arvoiseksi voidaan katsoa myös kategoria, johon kuuluvia tarkoitteita ei ole olemassa ainakaan oman kulttuuripiirin reaalisessa ympäristössä. Jo NS:n koostamisen aikoihin suomen kielen puhujien mielikuvitus on varmasti venynyt kuvittelemaan myös sellaisen tarkoitteen, johon voitaisiin viitata sanalla *naispiispa*. Naispiispojen kategorian pysyvää nimeämistä ei ole kuitenkaan vielä tuolloin pidetty niin tarpeellisenä,

2 Esimerkki tunnetaan myös muodossa *orange juice chair*, ja joidenkin mukaan sillä on käyttötilanteessa viitattu tuoliin, jolle on kaatunut appelsiinimehua.

3 Sana on mukana jo Lönnrotin (1874–1880, Lönnr.) sanakirjassa sekä ainakin Europaeuksen (1853) ja Ahlmanin (1874) sanakirjoissa käännöksenä sanalle *prestinna*. Varsinkin kaksikielisiin varhaisiin sanakirjoihin on merkitty myös sellaista sanastoa, joka ei ole ollut suomen kielessä aktiivisessa käytössä vaan joka on kehitetty vieraskielisten sanojen käännösvastineeksi ensisijaisesti sanakirjaa varten (Rahko 2005, 11, 144; Vaitinen [tulossa]).

että siihen viittaava sana olisi otettu yleiskieltä kuvaavaan sanakirjaan. NS:n perillisestä ja KS:n edeltäjästä *Suomen kielen perussanakirjasta* (1990–1994, PS) hakusana *naispiispa* jo löytyy, vaikka ensimmäinen naispuolinen piispa nimitettiin Suomessa vasta parikymmentä vuotta sanakirjan ilmestymisen jälkeen.

Hakusana *miespappi* on ollut mukana yleiskielen sanakirjoissamme PS:sta lähtien. Sen sijaan sanaa *miespiispa* ei ole edes KS:n uusimmassa versiossa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että *miespappien* tai *-piispojen* kategoriaa ei olisi pidetty tai pidettäisi tärkeänä. Nimenomaan miespuolisten pappien ja piispojen kategorian nimeäminen ei kuitenkaan ole relevanttia, sillä *pappi-* ja *piispa-*sanojen merkitykseen kuuluu jo valmiiksi konnotaatio tarkoitteen miespuolisuudesta. Yhdyssanat, joissa määriteosan merkitys kuuluu jo valmiiksi edusosan merkitykseen, vakiintuvat epätodennäköisesti, vaikka eivät täysin mahdollisia olekaan (Downing 1977, 831–832). Sama myötäesiintymärajoitus koskee myös syntaktisia kokonaisuuksia. Esimerkiksi ilmaus *sinkku vanhapiika* on omituinen siksi, että sekä *sinkku* että *vanhapiika* viittaavat naimattomuuteen ja tekevät ilmauksesta näin toisaisen. (Jantunen 2004, 13.) Vaikka miespuolisuus ei kuulu *piispa-* tai *pappi-*sanojen merkitykseen samaan tapaan, kuin se kuuluu vaikkapa *isä-*sanan merkitykseen, määriteosan kuuluminen edusosan merkitykseen jo valmiiksi vaikuttaa myös tämänkaltaisten henkilömuotimukaisten sanojen vakiintumiseen. Esimerkiksi jommankumman sukupuolen alaksi leimautuneiden ammattien nimityksistä ei yleensä neutraalissa kontekstissa muodosteta yhdyssanoja, joiden määriteosassa toistuisi tämän sukupuolen nimitys (**miesluutnantti*, **naissairaanhoidtaja*), sillä näihin ammatinimityksiin liittyy jo valmiiksi merkityskomponentti tai ainakin konnotaatio MASKULIINI tai FEMINIINI. (Koski 1978, 121.) Tarkastelen seuraavaksi konnotaatioiden syntyä nimenomaan sukupuolinäkökulmasta.

Sukupuoleen liittyvien konnotaatioiden synty

Pappi- ja *piispa-*sanoihin liittyvät konnotaatiot tarkoitteen miespuolisuudesta voidaan selittää (lähi)historiaan liittyvällä tiedolla ammatinharjoittajien sukupuolesta. Moniin muihin ammatinimityksiin liittyvien konnotaatioiden osalta on kuitenkin huomattava, että Suomessa naisten osuus ansiotyössä käyvistä on ollut yli 40 % jo vuonna 1920 (Jallinoja 1979, 29). Lisäksi nykyisenkaltaisessa yhteiskunnassa, jossa naisten asema on hyvin erilainen kuin vaikkapa sata vuotta sitten, monien vanhojen mielikuvien välittymistä sukupolvelta toiselle ei voida selittää pelkällä historiaa koskevalla tiedolla. Lähihistorialla ei voida selittää myöskään moniin neutraalisti ihmiseen viittaaviin sanoihin (*eläjä*, *ihminen* jne.) liittyviä konnotaatioita. Usein sukupuoleen liittyvien konnotaatioiden syitä onkin haettava muualta kuin nykyhetken tai historiaan liittyvästä tiedosta (ks. myös Engelberg 1998, 85–87).

Joissakin tapauksissa sanoihin liittyvät konnotaatiot ovat voineet saada alkunsa kielen rakenteeseen liittyvistä seikoista. Sanojen kielipiillisen suvun ja tarkoitteiden luonnollisen suvun kaikki yhteydet pyrittiin kieltämään pitkään. Kokeellisissa tutkimuksissa on nyttemmin kuitenkin todistettu, että kielenkäyttäjät ovat taipuvaisia liittämään semantikaltaan sukupuolineutraaleihin sanoihin stereotyyppisiä maskuliinisia tai feminiinisiä

konnotaatioita sanojen kieliopillisen suvun mukaan (Tiittula 1988, 21–23; Corbett 1991, 16, 92–97; Laakso 2005, 103–104). Kuvaava esimerkki tästä on vaikkapa saksalaisessa ja venäläisessä mytologiassa ja runoudessa esiintyvä personifioitu kuolema: saksankielisissä teksteissä kuolema (*der Tod*, mask.) kuvataan yleensä miehenä kun taas venäjänkielisissä teksteissä kuolemaa (*смерть smert'*, fem.) edustaa useimmiten naishahmo (Laakso 2005, 103).

Suomen kielessä sanoilla ei ole kieliopillista sukua, ja suomea pidetäänkin usein esimerkkinä tasa-arvoisesta kielestä. Käsitys perustuu ennen muuta siihen, että suomen kielen rakenne ei vaadi sukupuolen spesifiointia. Kieliopillisen suvun puuttumisen lisäksi tämä on mahdollista siksi, että suomen kielessä ei ole erillisiä persoonapronomineja naisille ja miehille edes kolmannessa persoonassa (Laakso 2005, 102–107; *mies*-sanana pronominiaalisesta käytöstä Rossi 2010, ehdotuksista sukupuolispesifin pronominisysteemin luomiseksi suomen kieleen Tainio 2006, 2–3). Kielen rakenteen tai kieliopin tasa-arvoisuus ei kuitenkaan takaa kielen käytön tasa-arvoisuutta (esim. Laakso 2005, 101–104; Tainio 2006), mikäli kielen rakenteen ja käytön erottamista toisistaan pidetään edes mahdollisena. Tarvittaessa tai niin tahdottaessa sukupuoli on spesifioitavissa suomessa siinä missä muissakin kielissä. Sanastollisten keinojen ohella sukupuoli voidaan ilmaista esimerkiksi naiseen viittaavalla johtimella (esim. *-tAr* sekä jotkin tässä artikkelissa tuonnempana käsitellyn *-kkO*-johtimen merkitykset; johdinten käytön ongelmallisuudesta kielellisen tasa-arvon kannalta Laakso 2005, 110–118).

Toisin kuin monissa muissa kielissä, suomen *mies*- ja *ihminen*-sanat eivät ole etymologisesti yhteydessä toisiinsa. Joissain suomen murteissa, suomen lähisukukielten murteissa ja muutamien muiden lähialueilla puhuttavien kielten murteissa sanalla *ihminen* saatetaan viitata jopa ensisijaisesti naiseen. (Vilppula 2001). Tämän maailman kielissä poikkeuksellisen seikan on arveltu johtuvan kulttuurin varhaisesta tasa-arvoisuudesta (esim. mas. 360), mutta kielen ja kulttuurin tasa-arvoisuuden yhteyttä ei ole pystytty ainakaan toistaiseksi tieteellisesti osoittamaan (Laakso 2005, 103). Niin suomesta kuin muistakin kielistä tehtyjen havaintojen mukaan moniin ihmiseen viittaaviin perusmerkitykseltään sukupuolineutraaleihin sanoihin liitetään useammin konnotaatio tarkoiteen mies- kuin naispuolisuudesta (esim. Hamilton 1991; Braun 1995 ja 1997; suomen kielen osalta Engelberg 1993 ja 2001). Näin ollen *ihminen*-sanana käyttö naiseen viittaavana lieene seurausta ennemmin yksittäisen sanan merkityksenmuutoksesta kuin siitä, että ihminen mielletäisiin Suomen ja sen lähialueiden kulttuureissa ensisijaisesti naiseksi.

Esimerkiksi Mila Engelbergin (2001) tutkimuksessa koehenkilöt mielsivät niin *ihminen*-sanana kuin monen muunkin näennäisesti sukupuolineutraalin (esim. *lomailija*, *televisionkatselija*, *työntekijä*) sanan tyyppillisen tarkoitteen useammin mieheksi kuin naiseksi. Tutkimuksessa kävi ilmi myös, että lapset mieltävät sukupuolisesti neutraalin sanan tyyppillisen tarkoitteen yleensä itsensä kanssa samaa sukupuolta edustavaksi. Sen sijaan murrosiän jälkeen myös naiset ovat taipuvaisia mieltämään näennäisesti sukupuolineutraalien sanojen tarkoitteet ensisijaisesti miehiksi, joskin miehillä tämä taipumus on murrosiän jälkeenkin naisia voimakkaampi. (Mas. 32–33.) Samankaltainen tendenssi on havaittu myös ihmispiirrosteissa (Draw-A-Person-Test, DAP, Merritt & Kok 1997).

Feministitutkijoiden mukaan tämä on osoitus kulttuurisesta käsityksestä, jossa mies mielletään naista prototyyppisemmäksi ihmiseksi (esim. Silveira 1980; Hamilton 1991; Braun 1995).

Tutkimusaineiston raja- ja kvantitatiivista tietoa sukupuolen merkitsemisestä

Edellä esittelemiä seikkojen nojalla oletan, että henkilöviitteisten yhdyssubstantiivien edusosiin liittyviä konnotaatioita voidaan tarkastella kiinnittämällä huomiota sukupuolen merkitsemiseen eli esimerkiksi *nais-* ja *mies-*määriteosan käyttöön yhdyssanoissa. Olen valinnut tämän tutkimuksen kohteeksi nykyisen yleiskielen neutraaleimmat nimitykset naiselle ja miehelle. Olen poiminut aineistoon kaikki sellaiset NS:ssa ja KS:ssa hakusanana esiintyvät yhdyssubstantiivit, joiden määriteosa on *nainen-* tai *mies-*lekseimin jokin taivutusmuoto. Sitä, että tarkoitteeseen kuuluu merkityspiirre feminiini tai maskuliini, voi tietysti ilmaista myös monilla muilla sanoilla ja rakenteilla. Sukupuolet ovat sanastossa tyyppillisiä attraktiokeskuksia, jotka keräävät ympärilleen runsaasti synonyymista tai lähes synonyymista ainesta. Esimerkiksi PS:ssa on 'naista' ja 'miestä' merkitseviä yksittäisiä hakusanoja noin 250. (Mantila 1998, 19; ks. myös Vilppula 2001, 359.)

Vesa Heikkisen, Harri Mantilan ja Markku Variksen (1998, 242) mukaan käsitys naista ja miestä negatiivisesti tai positiivisesti arvottavista sanoista perustui pitkään nimenomaan sanakirjojen *nainen-* ja *mies-*sanoista tehtyihin havaintoihin. Mantila (1998) itse laajentaa artikkelissaan näkökulmaa kaikkiin sellaisiin PS:n ilmauksiin, joilla viitataan naiseen, miehiin tai heidän ominaisuuksiinsa. Mantilan mukaan näkökulman laajennus auttaa huomaamaan, että sanakirjojen kuva sukupuolesta ei perinnäisistä arvoistaan huolimatta välttämättä ole niin vinoutunut, kuin on yleensä arveltu. Tässä tutkimuksessa pitäydyn ainoastaan *nais-* ja *mies-*alkuisten yhdyssubstantiivien tarkastelussa, sillä tarkasteluni kohteena on erityisesti henkilömuotti, jonka määriteosaksi on vakiintunut nimenomaan muoto *nais-* tai *mies-*. Joissain tapauksissa määriteosa voi vaihdella (esim. *miesystävä ~ poikaystävä*) merkityksen juurikaan muuttumatta, mutta useimmiten alkuosan vaihtaminen toiseen tuo sanaan mukaan myös jonkin lisämerkityksen. Esimerkiksi *tyttöihminen* viittaa kyllä naispuoliseen ihmiseen, mutta lisäksi mukana on merkitys naimattomuudesta ('naimattomasta naisesta. *Pysyi ikänsä tyttöihmisenä.*' KS). Joskus myös *nais-/mies-*määriteosa voi tuoda mukanaan lisämerkityksen, mutta myös henkilömuotin mukainen merkitystulkinta on mahdollinen. Esimerkiksi sanaa *naisystävä* käytetään viittaamaan varsinkin naispuoliseen seurustelukumppaniin mutta myös muuhun naispuoliseen ystävään (KS). Joissakin tapauksissa määriteosa viittaa eri henkilöön kuin edusosa (esim. edellä käsitelty *naissankari*). Tällaisia tapauksia käsitelän tarkemmin tuonnempana.

NS:ssa ja KS:ssa on hakusanoina yhteensä 617 *nainen-* tai *mies-*lekseimin jollakin muodolla alkavaa yhdyssanaa (tutkimusaineistoon ei ole otettu varsinaisten hakusanojen lisäksi kummankin sanakirjan selitteissä esiintyviä muita *nais-* ja *mies-*alkuisia yhdyssubstantiiveja). Kun tästä joukosta karsitaan pois muut kuin substantiivit sekä sellaiset kompleksiset yhdyssanat, joiden määriteosa koostuu useammasta kuin yhdestä leksikaalisesta

osasta (ts. joiden määräiteosa on muu kuin pelkän *nainen*- tai *mies*-lekseemin jokin muoto, esim. *naisasia|nainen*), jäljelle jää yhteensä 442 hakusanaa. Näistä 304 on NS:ssa (186 *nais*-alkuista ja 118 *mies*-alkuista) ja 138 KS:ssa (75 *nais*-alkuista ja 63 *mies*-alkuista KS:sta). Molemmissa sanakirjoissa on siis hakusanoina enemmän *nais*- kuin *mies*-alkuisia yhdyssubstantiiveja. NS:n tapauksista 61,18 % on *nais*-alkuisia. KS:ssa vastaava prosenttiosuus on 54,35. *Nais*- ja *mies*-alkuisten yhdyssubstantiivien suhteellinen ero on siis kaventunut NS:sta KS:aan tultaessa.

Suurin osa sekä NS:n että KS:n *nais*- ja *mies*-alkuisista yhdyssubstantiiveista viittaa elottomiin tarkoiteisiin (esim. *miesluukku*, *miesmuisti*, *naiskauneus*, *naisvoimistelu*). Koska kummassakaan sanakirjassa ei ole yhtään esimerkiksi eläimiin viittaavia *nais*- tai *mies*-alkuisia sanoja (vrt. esim. Lönnr., s.v. *naiskoira* 'hynda, tik'), muut kuin elottomiin tarkoiteisiin viittaavat sanat ovat käytännössä henkilöviitteisiä. NS:ssa kaikista *nais*- ja *mies*-alkuisista yhdyssubstantiiveista henkilöviitteisiä on 135 kpl (91 *nais*-alkuista ja 44 *mies*-alkuista) ja KS:ssa 47 kpl (28 *nais*-alkuista ja 19 *mies*-alkuista). Tämä tarkoittaa, että kaikista NS:n *nais*-alkuisista yhdyssubstantiiveista henkilöviitteisiä on 48,92 % (91/186 kpl) ja *mies*-alkuisista 37,29 % (44/118 kpl). KS:n kaikista *nais*-alkuisista yhdyssubstantiiveista puolestaan henkilöviitteisiä on 37,33 % (28/75 kpl) ja *mies*-alkuisista 30,16 % (19/63 kpl).

Sanojen jaottelussa henkilöviitteisiin ja muihin olen käyttänyt sanalle sen lähteenä olleessa sanakirjassa annettua merkitystä. Sanat on jaoteltu kategorioihinsa niiden kokonaisuuden merkityksen perusteella. Tämä on huomionarvoista siksi, että vaikka yhdyssanan edusosa on yleensä koko muodosteen kannalta kieliopillisesti ja semanttisestikin hallitseva jäsen (ISK 2004, 392), tutkimuksen aineistossa on jonkin verran myös sellaisia sanoja, joissa edusosa kuuluu eri semanttiseen kategoriaan ja/tai edustaa eri sanaluokkaa kuin koko muodoste (esim. *miehenalku*, *miespaha*). Elottomien kategoriasta omaksi erilliseksi ryhmäkseen nousevat useampaan kuin yhteen tarkoitteeseen viittaavat kollektiivit. Kollektiiviedusosan (esim. *joukko*, *parvi*) sisältävät *nais*- ja *mies*-alkuiset yhdyssanat viittaavat useimmiten joukkoon henkilöitä, mutta niitä ei kuitenkaan voi katsoa suoranaisesti henkilöviitteisiksi.

Kaikki NS:n ja KS:n *nais*- ja *mies*-alkuiset henkilöviitteiset yhdyssubstantiivit voidaan nähdäkseni jakaa karkeasti neljään ryhmään, joita edustavat tyyppiesimerkit *naispappi*, *miehenpuoli*, *äijänkäppänä* ja *naistennaaurattaja*. Seuraavaksi esittelemäni nelijako havainnollistaa, miksi olen valinnut tutkimukseni kohteeksi nimenomaan henkilömuottiin asetuvat sanat enkä esimerkiksi kaikkia henkilöviitteisiä *nais*- ja *mies*-alkuisia yhdyssubstantiiveja. Nelijaon esittely selvittää myös käyttämäni henkilömuotin rajausta.

naispappi

Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat [*nais-/mies-* + henkilö] -muottiin asettuvat sanat⁴. Tähän ryhmään laskemieni sanojen edusosa viittaa esimerkiksi henkilön asemaan tai rooliin yhteiskunnassa (esim. *hammaslääkäri, sihteeri, työntekijä, vanki*) tai ihmiseen tai inhimilliseen olentoon yleisesti (esim. *eläjä, henkilö, ystävä*). Tarkkaa rajaa näiden kahden ääripään väliin ei voi vetää, ja monet sanat asettuvatkin niiden välimaastoon (esim. *apulainen, pelaaja, potilas, sukulainen*). Kaikille ryhmän sanoille yhteistä on se, että niissä *nais-/mies-*määriteosa kertoo edusosan osoittaman henkilön sukupuolen. Joihinkin edusosiin liittyvät mielikuvat tarkoitteen sukupuolesta ovat ainakin osaksi konkreettisen yhteiskuntaelämän motivoimia. Kuitenkin vain harvat konnotaatiot selittyvät pelkällä nykyhetkeä tai historiaa koskevalla tiedolla, ja usein konnotaatioiden motivaatiota onkin haettava muualta (vrt. ”Sukupuoleen liittyvien konnotaatioiden synty” edellä). Koska tarkka rajanveto pelkästään yhteiskunnallisesti motivoituneiden ja muuta kautta syntyneiden konnotaatioiden välille ei ole mahdollista, käsitelen tämän artikkelin kvantitatiivisessa analyysissä kaikkia henkilömuottiin asettuvia sanoja yhtenä ryhmänä. Kvalitatiivisessa osuudessa esitän huomioita myös yksittäisiin sanoihin liittyvien konnotaatioiden mahdollisista motivaatioista.

miehenpuoli

Toiseen ryhmään kuuluvat sanat, joita tarkastelemalla voidaan kyllä tehdä huomioita sukupuolen merkitsemisestä henkilöviitteisiin yhdyssanoihin yleisellä tasolla mutta joiden edusosa ei yksinään viittaa henkilöön ja joiden nojalla ei voida sanoa mitään edusosaan liitettävistä konnotaatioista. Sanat eivät myöskään asetu henkilömuottiin. NS:n *nais-* ja *mies-*alkuisista yhdyssubstantiiveista tällaisia ovat *naispuoli* ja *miespuoli*. Sekä NS:ssa että KS:ssa esiintyvät myös merkitykseltään vastaavat genetiivialkuiset *naisenpuoli* ja *miehenpuoli*, joita erottaa henkilömuotista myös niiden määriteosan muoto. Vaikka nämä sanat sinänsä sopisivat sukupuolen merkitsemisen tutkimiseen henkilöviitteisissä sanoissa, keskityn tässä tutkimuksessa ainoastaan henkilömuottiin asettuviin sanoihin. Tähän ratkaisuun olen päätenyt muun muassa siksi, että ryhmään 2 kuuluvia sanoja on NS:ssa ja KS:ssa yhteensä vain 4 ja ne tulevat esitellyiksi jo tässä. Lisäksi näissä sanoissa sukupuoli on sekä NS:ssa että KS:ssa merkitty symmetrisesti.

äijänkäppänä

Kolmanteen ryhmään kuuluvat sellaiset muodosteet, jotka ulkoisesti muistuttavat henkilömuottiin asettuvia sanoja mutta joiden edusosa on enemmän kuvaileva kuin suoranaisesti henkilöön viittaava (ks. ISK 2004, 408). Edusosan kuvailevuuden lisäksi tämän ryhmän sanoja erottaa henkilömuottiin asettu-

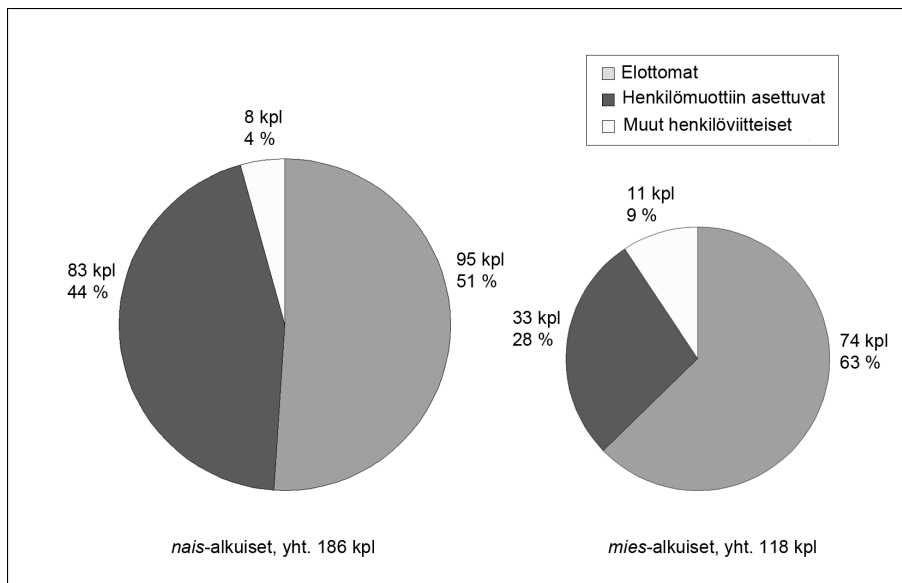
4 Ainoa tähän ryhmään laskemani sana, jonka henkilömuottiin asettuminen ei ole yksiselitteistä, on NS:ssa esiintyvä *naisapu*. Sana on NS:ssa selitetty pelkällä esimerkkilauseella *Kustaa ei silloin hakenut kylästä naisapua, vaan jätti omat työnsä ja hääri keittopuolella varsin tottuneesti*. Sill. (NS:ssa on paljon kaukokirjallisuudesta poimittua sanastoa ja esimerkkejä. Sill. viittaa F. E. Sillanpään tuotantoon.) Koska sanalla NS:ssa kuitenkin viitataan henkilöön ja koska myös pelkällä edusosana olevalla *apu-*sanalla voidaan viitata henkilöön (’auttaja, apulainen’), olen laskenut myös tämän sanan henkilömuottia noudattavaksi.

vista sanoista se, että niistä voi usein esiintyä rinnakkain sekä nominatiivi- että genetiivialkuinen variantti (vrt. *tyttöhupakko* ~ *tytönhupakko*). Sekä NS:ssa että KS:ssa esiintyvät tähän ryhmään kuuluvat sanat ovat *miehenalku*, *miesparka* ja *miesraukka*. Vain NS:ssa esiintyvät *miespaha(i)nen*, *miespolo(i)nen* ja *miesvainaja*. Tähän ryhmään kuuluvia *nais*-alkuisia tapauksia ei ole kummassakaan sanakirjassa. Sukupuolen merkitseminen vaikuttaa NS:n ja KS:n *nais*- ja *mies*-alkuisten sanojen valossa olevan tämän ryhmän sanoissa epäsymmetristä. Kuitenkin todennäköisesti juuri kuvailevuuden takia tämän ryhmän sanoissa käytetään neutraalien *nainen*- ja *mies*-lekseemien sijaan usein jotakin muuta määriteosaa. Muutenkaan tähän ryhmään kuuluvien sanojen perusteella ei voida tehdä vastaavia päätelmiä edusosaan liittyvistä konnotaatioista kuin ensimmäiseen ryhmään kuuluvien sanojen nojalla. Vaikka edellä mainituissa säälittelevissä sanoissa tarkoitteen sukupuoli on merkitty määriteosalla *mies*-, ei nähdäkseni ole perusteltua ajatella, että esimerkiksi sanoihin *parka* tai *raukka* liitettäisiin neutraalissa kontekstissa konnotaatio tarkoitteen naispuolisuudesta. Rakenteen funktio on ennemminkin jollain tapaa korostava riippumatta siitä, kumpi sukupuoli määriteosalla on merkitty tarkoitteeksi. Toki se, mikä sukupuolen merkitsemisen funktio on tässä rakenteessa ja kumpi sukupuoli tämän rakenteen sanoihin useammin merkitään, olisi mielenkiintoinen tutkimuskohde. Kysymys ei kuitenkaan kuulu tämän artikkelin alaan eikä tässä artikkelissa käytetty aineisto ole riittävä edes kysymyksen alustavaan tarkasteluun.

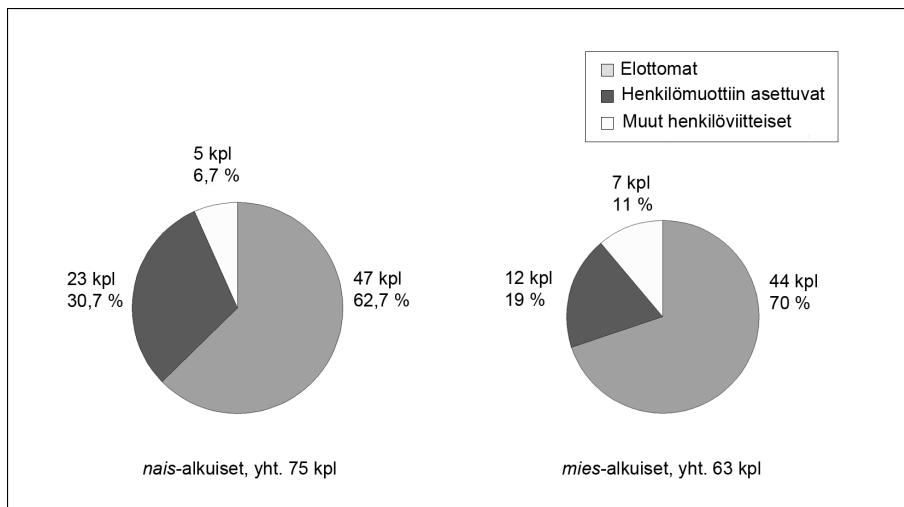
naistennaurattaja

Neljänteen ryhmään kuuluvat sanat, joiden määriteosa viittaa eri henkilöön kuin muodosteen edusosa, esim. *naisenryöstäjä* (NS). Tällaisten sanojen määriteosa on tyypillisesti genetiivissä. NS:ssa tällaisia sanoja ovat *miehentappaja*, *miehevastus*, *naisenryöstäjä*, *naistenhurmaaaja*, *naistenräättäjä* ja *naistenvihaaja*. KS:ssa hakusanoina ovat puolestaan *miehennielijä*, *miestennielijä*, *miestenvihaaja*, *naistenmies*, *naistennaurattaja* ja *naistenvihaaja*. Joskus sana voi myös noudattaa pintapuolisesti henkilömuottia mutta olla vakiintunut toiseen merkitykseen. NS:ssa ja KS:ssa tällaisia sanoja ovat *miesmurhaaja* (NS: 'par. miehen murhaaja'), *naissankari* (NS ja KS) ja *naisvihaaja* (NS: 'naistenvihaaja'). Tällaisten sanojen perusteella ei voida päätellä mitään edusosan tarkoitteeseen (esim. *ryöstäjä*) liittyvistä konnotaatioista. Sen sijaan määriteosaan (esim. *nainen*) liittyviä konnotaatioita saattaa olla mahdollista tutkia tällaisten sanojen avulla. Tässä tutkimuksessa käytetty sanakirja-aineisto on kuitenkin tämän ryhmän osalta siihen liian suppea.

NS:n kaikkiaan 135:stä henkilöviitteisestä yhdyssubstantiivista henkilömuottia noudattaa 83 *nais*-alkuista ja 33 *mies*-alkuista sanaa. NS:n kaikista *nais*-alkuisista yhdyssubstantiiveista tämä on 44,62 % (83/186 kpl) ja kaikista *mies*-alkuisista 27,97 % (33/118 kpl). KS:n kaikkiaan 47:stä henkilöviitteisestä yhdyssubstantiivista puolestaan henkilömuottia noudattaa 23 *nais*-alkuista ja 12 *mies*-alkuista sanaa. KS:n kaikista *nais*-alkuisista yhdyssubstantiiveista tämä on 30,67 % (23/75 kpl) ja kaikista *mies*-alkuisista 19,05 % (12/63 kpl).

Kuvio 1. Nykysuomen sanakirjan (1951–1961) nais- ja mies-alkuiset yhdyssubstantiivit muodosteen tarkoitteen ja rakenteen mukaan jaoteltuina.

Kuvio 2. Kielitoimiston sanakirjan (2008) nais- ja mies-alkuiset yhdyssubstantiivit muodosteen tarkoitteen ja rakenteen mukaan jaoteltuina.

Tässä luvussa esiteltyjä lukuja on havainnollistettu kuvioissa 1 ja 2. Kuvioissa olevien ympyrädiagrammien koko on suhteutettu sanojen kokonaismäärään.

Kuten esiteltyt luvut osoittavat, molemmissa sanakirjoissa on enemmän sellaisia henkilömuottiin asettuvia yhdyssubstantiiveja, joissa määriteosalla on merkitty tarkoitteen naispuolisuus. Lisäksi muottiin asetuvien tapausten prosentuaalinen osuus on suurempi kaikkien *nais*-alkuisten yhdyssubstantiivien kuin *mies*-alkuisten substantiivien joukossa. Vaikka ero on kaventunut NS:sta KS:aan tultaessa, tulos vahvistaa aiemmissä tutkimuksissa tehtyä havaintoa, jonka mukaan näennäisesti neutraalit henkilöön viittaavat sanat mielletään ensisijaisesti miestä tarkoittaviksi. Tämän vuoksi tarkoitteen naispuolisuus on merkittävä niin usein, että kategorian nimeämisestä tulee relevanttia ja *nais*-alkuiset henkilöön viittaavat yhdyssanat vakiintuvat niin, että ne otetaan sanakirjoihin.

Millaisiin sanoihin sukupuoli merkitään?

NS:ssa varsinkin monista ammateista on esitetty myös *nais*- ja *mies*-alkuinen variantti, vaikka tällaiset sanat olisi useimmiten voitu myös jättää pois sanakirjasta, sillä ne ovat henkilömuotin läpinäkyvyyden ja produktiivisuuden ansiosta ymmärrettäviä myös pelkän kielitiedon nojalla. Monille muottia noudattaville sanoille ei olekaan annettu sanakirjassa lainkaan merkityksenselitystä, vaan ne on vain lueteltu hakusanoina.

NS:ssa sekä *nais*- että *mies*-määriteosalla on merkitty seuraavat sanat (28 kpl):

apulainen, farmaseutti, henkilö, hieroja, jäsen, karjakko, kummi, laulaja, maisteri, myyjä, näyttelijä, olento, opettaja, opiskelija, oppilas, orja, palvelija, potilas, puutarhuri, sukulainen, tarjoilija, toveri, tuttava, vanki, vieras, virkailija, ylioppilas ja ystävä.

Yhtä lukuun ottamatta kaikki nämä sanat ovat sukupuolineutraalisti ihmiseen viitattavia. *Karjakon* merkitys on NS:n mukaan '(naispuolinen) karjanhoitaja; ammattikoulutuksen saanut karjanhoitaja', mutta siitä huolimatta sanakirjaan on otettu sekä *nais*- että *mies*-alkuinen variantti sanasta. *-kkO*-johdinta käytetään tarkoitteen feminiinisyyden osoittamisen lisäksi myös monissa muissa tarkoituksissa (vrt. esim. *poliitikko, häirikkö, raudikko, luodikko*). Ilmeisesti tämän vuoksi *-kkO*-johtimen avulla muodostettuihin feminiinisanoihin liittyvä konnotaatio tarkoitteen naispuolisuudesta ei ole yhtä vahva kuin *-tAr*-johtimen avulla muodostettuihin liittyvä. (Engelberg 1998, 79; Laakso 2005, 111–112.) NS:n koostamisen aikaan *karjakko*-sanan feminiininen merkitys lienee kuitenkin ollut niin vakiintunut, että sukupuolen merkitsemisellä sanaan ei todennäköisesti ole tekemistä johtimen polyseemisuuden kanssa. *Naiskarjakko*-muodosteesta poikkeuksellisen tekee siis sen toisteisuus (vrt. Downing 1977, 831–832). *Mieskarjakko* puolestaan on siinä mielessä poikkeuksellinen, että niin suomen kuin esimerkiksi saksankin kielestä tehtyjen havaintojen mukaan naisvaltaiselle alalle tuleville miehille kehitetään yleensä uusi ammattinimike, jota ei ole johdettu vastaavaa ammattia harjoittavan naisenpuolisen työntekijän nimikkeestä (Tiittula 1988, 20; Engelberg 1998, 79). Engelbergin (mp.) mukaan

karjakon ammattia harjoittavia miehiä varten onkin kehitetty nimitys *karjanhoitaja*, jolla on alettu sittemmin kutsua myös ammatin naispuolisia harjoittajia.

NS:ssa pelkän *mies*-määriteosan kanssa esiintyvät sanat (5 kpl) ovat:

hakija, hoitaja, paimen, perillinen ja tanssija.

Yhtäkään edellä mainituista edusosista ei ole NS:ssa selitetty sellaisenaan naiseen viittaavaksi. Sanoihin *hoitaja* ja *tanssija* on liittynyt ja liittyy yhä konnotaatio tarkoitteen feminiinisyydestä, mikä selittää miessukupuolen merkitsemisen niiden yhteyteen. Juuri *mies*-määriteosan liittäminen edusosaan *perillinen* selittyy nimenomaan miespuolisen perillisen tärkeydellä vanhassa perimysjärjestyksessä. Tämä näkyy myös NS:ssa sanasta annetuissa esimerkkilauseissa: *'Kuninkaalla ei ollut ainoatakaan miesperillistä. Suvun ainoa miesperillinen.'*

NS:ssa pelkän *nais*-määriteosan kanssa esiintyvät edusosat (55 kpl) ovat:

arkkitehti, asiakas, avustaja, edustaja, eläjä, filosofi, hahmo, hallitsija, hammaslääkäri, hoidokki, ihminen, johtaja, junailija, kirjailija, konduktööri, konstaapeli, konttoristi, koomikko, kuuluttaja, lukija, lyriikko, lähetti, lääkäri, maalari, malli, matkustaja, ministeri, ostaja, pappi, parturi, pelaaja, poliisi, profeetta, professori, proviisori, pyhimys, päähenkilö, reporteri, runoilija, serkku, sihteeri, sotilas, soturi, säveltäjä, teologi, tohtori, toimittaja, tuttavuus, työläinen, työntekijä, tähti, uimari, urheilija, vartija, voimistelija.

Suurin osa pelkän *nais*-edusosan kanssa esiintyvistä sanoista on selitetty NS:ssa yleisesti tietynlaiseen henkilöön viittaaviksi. Pelkän edusosan merkityksenselityksessä ei siis mainita, että sanaan kuuluisi maskuliinisuuden merkityspiirre. Pelkän *nais*-määriteosan kanssa esiintyvien sanojen pitkä lista kuitenkin osoittaa, että monien henkilöön viittaavien sanojen perusmerkitykseen kuuluu konnotaatio tarkoitteen miespuolisuudesta. Kun tarkoite ei olekaan mies, ennako-oletuksesta poikkeaminen on osoitettava *nais*-määritteellä.

Sen, että naissukupuoli on merkitty ammatinimiin miessukupuolta useammin, voi ajatella olevan heijastumaa naisten yhteiskunnallisen aseman muutoksesta. Vaikka naiset ovat Suomessa osallistuneet julkiseen elämään jo verrattain varhain, on syytä ottaa huomioon, että NS:n perustana käytetyt kokoelmat kattavat aineistoa aina 1880-luvulta alkaen. Esimerkiksi perinteisesti miehiseksi miellettyä tieteen ja valtionhallinnon maailmassa on varsinkin NS:n aineistojen kokoamisen alkuaikoina ollut mukana vasta harvoja naisia (vrt. vain *nais*-määritteellä merkityt *filosofi, teologi, hallitsija, ministeri*). Sekä *nais*- että *mies*-määritteellä merkityt sanat kuitenkin osoittavat, että vaikkapa korkeakoulumaailmaa ei ole mielletty enää vain miesten yksinomaiseksi alueeksi (vrt. molemmilla sukupuolilla merkityt *ylioppilas, maisteri*), vaikka korkeimmat arvot ja virat onkin NS:ssa merkitty vain naissukupuolella (*professori, tohtori*). Myös kulttuuri ja urheilu näyttävät NS:n *nais*- ja *mies*-alkuisten henkilömuottiin asettuvien yhdyssanojen valossa hyvin miesvaltaisilta elämäniloilta (vrt. vain *nais*-määritteellä merkityt *koomikko, lyriikko, maalari, säveltäjä, tähti, pelaaja, uimari, urheilija, voimistelija*).

Aikakaudesta riippumatta huomionarvoista on se, että sukupuoli on merkitty valtaosaan sanoista nimenomaan *nais*-määriteosalla, ei *mies*-määriteosalla tai molempiin sukupuoliin viittaavilla sanoilla. Kuten olen jo edellä todennut, sanoihin liittyvät sukupuolikonnotaatiot ja niiden myötä sukupuolen merkitseminen yhdyssanoihin eivät ole selitettävissä ainoastaan historiallisilla seikoilla, vaan syitä on haettava myös arvoista ja asenteista. Sen lisäksi, että naissukupuoli on NS:ssa merkitty moniin sellaisiin arvoihin ja ammatteihin, joissa nainen on voinut olla tuohon aikaan samantapainen harvinaisuus kuin vaikkapa naispuoliset presidentit ja piispat tätä nykyä, ainoastaan *nais*-määriteosalla on merkitty myös monia varsin neutraaleja ihmiseen viittaavia sanoja (*avustaja, eläjä, hoidokki, ihminen, serkku* jne.).

KS:ssa on NS:aa vähemmän hakusanoja, ja myös *nais*- ja *mies*-alkuisten yhdyssanojen määrä ylipäänsä on pienempi. KS:n päätoimittajan Eija-Riitta Grönrosin (2007, 15) mukaan KS:aan on otettu mukaan vain vähän ammattinimiä, joissa sukupuoli on merkitty yhdyssanan määriteosalla, sillä tällaisia sanoja voidaan muodostaa tarvittaessa periaatteesta mistä tahansa ammattinimikkeestä. Siksi mukaan on otettu malliksi vain joitakin yleisimpiä ja ”tunnusmerkkisimpiä”. Nämä periaatteet ovat johtaneet siihen, että KS:ssa *nais*- ja *mies*-alkuisista yhdyssubstantiiveista henkilötarkoitteeseen viittaa kaikkiaan pienempi osa kuin NS:ssa. Myös henkilömuuttia noudattavien tapausten osuus on näin ollen KS:ssa NS:aa pienempi. Lisäksi *nais*- ja *mies*-alkuisten henkilömuuttia noudattavien sanojen suhteellisen osuuden keskinäinen ero on kaventunut NS:sta KS:aan tultaessa.

Henkilömuuttia noudattavista sanoista KS:ssa on sekä *nais*- että *mies*-määriteosan sisältävä variantti seuraavista (9 kpl):

henkilö, leski, malli, opettaja, opiskelija, pappi, tuttava, vieras ja ystävä.

Vain *mies*-alkuinen variantti on KS:ssa seuraavista henkilömuuttiin asettuvista sanoista (3 kpl):

palvelija, toveri ja vanki.

Näissä sanoissa huomionarvoista on, että kaikki kolme esiintyvät NS:ssa sekä *nais*- että *mies*-alkuisina. Mikähän on saanut KS:n toimittajat hylkäämään *nais*-alkuiset variantit mutta säästämään *mies*-alkuiset? *-palvelija*- ja *-toveri*-edusosien kohdalla Google-hakukoneen⁵ avulla tehty arvio frekvenssistä tukee päätöstä (7.10.2010 hakusanalla *miespalvelija* 7 380 osumaa ja hakusanalla *naispalvelija* 295 osumaa, hakusanalla *miestoveri* 127 osumaa ja hakusanalla *naistoveri* 69 osumaa) kun taas *vanki*-edusosan kohdalla päätelmä on täysin päinvastainen (7.10.2010 hakusanalla *naisvanki* 14 900 osumaa ja hakusanalla *miesvanki* 646 osumaa).

Vain *nais*-alkuinen variantti on KS:ssa seuraavista henkilömuuttiin asettuvista sanoista (14 kpl):

5 Google-hakukoneen ominaisuuksista johtuen luvut ovat noin-lukuja. Google ei välttämättä tuota nominatiivimuotoisella hakusanalla tehdyssä haussa osumia kaikista sijamuodoista tai esim. puhkie-lenomaisista loppuheittoisista muodoista. Hauissa eivät näy myöskään kaikki elliptisten rakenteiden osat (esim. hakusana *mieslääkäri* ei tuota osumaa rakenteesta *mies- ja naislääkäri*).

eläjä, hahmo, hallitsija, ihminen, johtaja, lääkäri, ministeri, piispa, presidentti, teologi, työntekijä, upseeri, urheilija ja voimistelija.

Joukossa on sellaisia ammatteja, joiden harjoittajana naista ei ole totuttu näkemään vielä kovin pitkään tai joissa nimenomaan ammatinharjoittajan sukupuoleen liittyy yhteiskunnallista keskustelua. Ne ovat siis ”tunnusmerkkisiä” (vrt. Grönros 2007, 15). Kuten jo edellä olen huomauttanut, aina yhteiskunnan muutokset tai yhteiskunnallinen keskustelu eivät kuitenkaan riitä selittämään sitä, miksi ammatinimeen merkitään usein ainoastaan naissukupuoli. Vaikka esimerkiksi uutiset eri maiden ensimmäisistä naispresidenteistä viestittävät ensisijaisesti juuri sitä, että uusi presidentti on poikkeus miesten edustamasta normista, molempien sukupuolten merkitseminen ei näytä näissäkään tapauksissa yleensä vakiintuvan osaksi kielenkäyttöä. Normiin voidaan siis viitata ilman määritettä, joka osoittaisi, mitä normiin kuuluu. Normin sisältö tulee näkyviin vasta tarkastelemalla siitä poikkeavia tapauksia. Tämä johtaa tilanteeseen, jossa käsitejärjestelmät näkyvät muodossa, jossa esimerkiksi *ministeri*-käsitteen keskenään rinnakkaisia alakäsitteitä ovat *ministerit* ja *naisministerit*.

Yhteiskunnan muutokset eivät aina heijastu kieleen heti, ja toisinaan kielenkäytössä ja todellisessa maailmassa vallitsevat erilaiset normit. Esimerkiksi 7.10.2010 Google-hakukone löysi 5 760 osumaa hakusanalla *naisministeri* ja 607 osumaa hakusanalla *miesministeri*. Tätä syksyllä 2010 kirjoittaessani valtaa pitävässä Mari Kiviniemen hallituksessa on kuitenkin 11 naispuolista ministeriä ja 9 miespuolista ministeriä. Myös valtaosa Suomessa työskentelevistä lääkäreistä on naisia (Suomen lääkäriliitto 2009, 6). Tästä huolimatta *naislääkäri* (3770 osumaa 7.10.2010) on Google-haun mukaan *mieslääkäriä* (2510 osumaa 7.10.2010) frekventimpi. Koska sanojen sanakirjaan pääsyyn vaikuttaa niiden käytön yleisyys, voidaan vaikkapa *naislääkäri*n ottamisen sanakirjaan ajatella olevan ammatinharjoittajien sukupuolijakaumasta huolimatta perustellumpaa kuin *mieslääkäri*n. Voidaan kuitenkin kysyä, mitkä ylipäänsä ovat perusteet sille, että yksikieliseen selittävään sanakirjaan otetaan tällaisia läpinäkyviä sanoja, joita koskevat yhteiskunnalliset keskustelutkin liittyvät yhtä lailla molempiin sukupuoliin.

KS:n päätoimittajan Eija-Riitta Grönrosin (2007, 15) mukaan *nais*-alkuisia sanoja käytetään usein ilmaisemaan asenteita ja ennakkoluuloja. Sanakirjan on tarkoitus kuvata kieltä ja sen käyttöä, eivätkä sanakirjantekijät voi väaristellä kuvauksensa kohdetta. Hyvä kysymys on kuitenkin, mikä on sanakirjantekijän vastuu tilanteessa, jossa sana on asenteellinen mutta yleisessä käytössä. Toisin sanoen, mihin on vedettävä deskriptiivisyyden ja normatiivisuuden raja. KS:ssa asia on ratkaistu esimerkiksi *neekeri*-sanan kohdalla huomautuksella ”us. halv.”. Monet useiden kielenkäyttäjien seksistisiksi kokemat *mies*-loppuiset sanat ovat juridisia termejä, eikä niihin siksi voida merkitä ”paremmin toisin”-suositusta tai kannanottoa sanan vanhentuneisuudesta (mas. 13). *Nais*-alkuisia sanoja puolestaan on karsittu sanakirjasta niiden läpinäkyvyyden nojalla, mutta jos sanakirjantekijät ovat päätoimittajaa myöten sitä mieltä, että näillä sanoilla ilmaistaan usein ennakkoluuloista asennetta naisia kohtaan, olisi *nais*-alkuisten sanojen paikkaa sanakirjassa nähdäkseni mietittävä entistä tarkemmin.

Sukupuolen merkitsemisen ongelmat

Monien *mies*-loppuisten ammattinimikkeiden tilalle on viime vuosina kehitetty sukupuolineutraaleja vastineita. Geneerisesti käytettävien *mies*-loppuisten yhdyssanojen tapauksessa on kuitenkin huomattu, että vaikka vanhoja vakiintuneita sanoja karsitaan esimerkiksi lakikielestä, tilalle ilmestyy uutta vastaavanlaista sanastoa (Karppinen 2009, 107). Myös ammattinimikkeiden sukupuolistuminen vaikuttaa olevan pysyvä ilmiö, joka saa ajan kuluessa uusia ilmaisumuotoja (Engelberg 1998, 87). Tämäkin osoittaa, että sukupuolittuneessa kielenkäytössä ei ole kyse vain vakiintuneesta sanastosta vaan myös arvoista ja asenteista. Uuden sanaston syntyyn vaikuttavat tietysti myös vakiintuneet sananmuodostusmallit, mutta niiden heijastamasta maailmankuvastakin voidaan pyrkiä eroon (vrt. aiemmin geneerisesti käytettyjen *mies*-loppuisten yhdyssanojen rinnalle spontaanisti ilmaantuneet *nainen*-loppuiset muodosteet, Karppinen 2009, 13). Tässä artikkelissa tarkasteltu henkilömuotti on sukupuolten merkinnän kannalta rakenteellisesti symmetrinen, joten muottiin asettuvien sanojen sukupuolittumisen täytyy olla ensisijaisesti arvoista ja asenteista johtuvaa.

Suomen kielen lautakunnan kannanoton (2007, 4) mukaan Suomessa tulisi edistää sukupuolesta riippumatonta kielenkäyttöä. Tähän Suomea kannustaa myös Euroopan neuvoston antama suositus (Council of Europe 1990). Kielilautakunnan kannanoton (2007, 4) mukaan eräs suomen kielessä esiintyvistä kielellisen epätasa-arvon ilmenemistavoista on sukupuolen epäsymmetrinen merkitseminen henkilöviittauksissa. Lautakunnan mukaan sukupuoli olisi syytä merkitä vain silloin, kun se on käsiteltävän asian kannalta olennaista. Suomen kaltaisissa kielissä, joissa kieliopillista sukua ei ole, sukupuolen osoittaminen on yleisesti ottaen syrjivää, ellei se ole käsiteltävän asian kannalta jollakin tavalla relevanttia. Sen sijaan kielissä, joissa sanoilla on suku, henkilön sukupuoli on ilmaistava tasapuolisesti molemmista sukupuolista, eikä yleistettävä maskuliinia viittaamaan myös naisiin. (Tiittula 1988, 25.)

Kielilautakunta kiinnittää kannanotossaan (2007, 4) huomiota erityisesti viestimissä käytettävään kieleen, sillä se luo ja ylläpitää kielenkäytön malleja ja siten joko edistää tai estää tasa-arvoa. Sukupuolen merkitsemistä sanomalehtiteksteissä tarkastelleen Kaisa Karppisen (2002, 24) mukaan ero *nais*- ja *mies*-määritteiden käytössä on merkittävä, varsinkin kun otetaan huomioon, että *nainen*-sanaa käytetään muuten sanomalehtitekstissä *mies*-sanaa vähemmän. *Nais*-lekseimin tehtäväksi jääkin pitkälti toimiminen määritteenä yhdyssanoissa. Karppinen huomauttaa lisäksi, että varsin monissa tapauksissa *nais*-määriteosan käytölle ei ole semanttisia tai muitakaan perusteita. Tällainen sukupuoliin viittaavien määriteosien epäsymmetrinen käyttö implikoi, että sukupuoli on naisten erityisominaisuus, joka erottaa naiset miesten edustamasta neutraalista ihmisen normista. Toisin sanoen esimerkiksi naispuoliseen urheilijaan viittaaminen sanalla *naisurheilija* antaa ymmärtää, että pelkkä *urheilija* on jotakin muuta kuin nainen. Tällaisella kielenkäytöllä siis suljetaan naiset pintapuolisesti neutraalilta vaikuttavien sanojen tarkoitejoukon ulkopuolelle. (Ks. myös Tiittula 1988, 25; Cameron 1996, 145–154; Engelberg 1998 ja 2001.)

Sanakirja ei koskaan voi olla täysin ajantasainen kielen kuvastin (Grönros 2007, 15). Joskus sanakirjatyössä pyritään ennakoimaan kielen muutoksia ja ottamaan mukaan esimerkiksi sellaista sanastoa, jonka uskotaan olevan vakiintumaisillaan. Se, että varsinkin *mies-* ja erityisesti *nais-*alkuiset henkilömuottiin asettuvat määritysyhdyssanat ovat vähentyneet NS:sta KS:aan tultaessa, johtunee muutoksen ennakoimista tai sanakirjantekijöiden tasa-arvopyrkimyksiä enemmän siitä, että niin KS:sta kuin jo PS:stakin on jätetty pois täysin läpinäkyväksi ajateltuja yhdyssanoja ja johdoksia (mp.). Vaikka *nais-*määriteosa esiintyy tästä huolimatta KS:ssa *mies-*määriteosaa useammassa henkilöviitteisissä sanoissa, tällä hetkellä vaikuttaa kuitenkin siltä, että yleiskielen sanakirjamme kulkevat asiassa esimerkiksi viestimien kieleen nähden ennemmin askeleen edellä kuin jäljessä. Silti *nais-* ja *mies-*alkuisten yhdyssanojen ottamisessa sanakirjaan on vielä myös mietittäviä kysymyksiä, esimerkiksi niiden tyyliarvon merkitseminen. Tässäkin suhteessa mielenkiintoista ja tärkeää olisi tutkia esimerkiksi sitä, kuinka vahvasti sukupuolen merkitseminen on jonkin tietyn kielimuodon ilmiö: liittyykö se erityisesti viestimien kieleen vai onko se yhtäläinen osa myös vaikkapa arkikieltä tai slangia. Entä liittyykö sukupuolen merkitseminen viestimien kielessä ensisijaisesti toimittajien omiin asenteisiin vai siihen, mitä he olettavat yleisön asenteiden olevan? Pyrkivätkö toimittajat *nais-*määriteosan käytöllä tekemään naiset näkyviksi ja estämään sen, että puheenalainen henkilö mielletäisiin virheellisesti mieheksi, koska olettavat, että viestin vastaanottajat tulkitsevat näennäisesti neutraalien henkilöviitteisten sanojen viittauskohteet ensisijaisesti miehiksi?

Lopuksi

Olen tässä artikkelissa tarkastellut *Nyky-suomen sanakirjan* ja *Kielitoimiston sanakirjan nais-* ja *mies-*alkuisia yhdyssubstantiiveja. Erityisenä tarkastelun kohteena on ollut sukupuolen merkitseminen [*nais-/mies-* + henkilö] -muottiin asettuvissa sanoissa (esim. *naispappi*, *naisihminen*). Kummankin sanakirjan tähän muottiin asettuvissa hakusanoissa on enemmän *nais-* kuin *mies-*määritteellä merkittyjä sanoja. Vaikka ero on kaventunut NS:sta KS:aan tultaessa, tämä kuitenkin osoittaa, että moniin näennäisesti neutraaleihin henkilöviitteisiin sanoihin liittyy edelleen konnotaatio tarkoitteen miespuolisuudesta. Osa yhteiskunnallista asemaa, ammattia ja roolia merkitseviin sanoihin liittyvistä konnotaatioista on perua konkreettisesta yhteiskuntaelämästä (esim. *pappi*, *presidentti*), mutta pelkkä nykyhetkeä tai historiaa koskeva tieto ei riitä selittämään henkilöviitteisiin sanoihin liittyviä käsityksiä tarkoitteen miespuolisuudesta. Erityisen selvästi tämä näkyy sukupuolen merkitsemisessä täysin neutraalisti ihmiseen viittaaviksi käsitettyihin sanoihin (esim. *eläjä*, *ihminen*; vrt. myös Engelberg 2001). Laajemmin ajateltuna tendenssi voidaan nähdä yhtenä osoituksena monissa aiemmissa tutkimuksissa havaitusta kulttuurisesta viinonmasta, jossa mies mielletään prototyyppiseksi ihmiseksi. Nainen puolestaan nähdään miehen kanssa samaan luokkaan kuuluvana mutta prototyyppiin nähden perifeerisempänä – ihmisenä, jolla on sukupuoli.

LÄHTEET

Aineslähteet

- KS = *Kielitoimiston sanakirja* 2.0. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kielikone Oy 2008. Helsinki. Päätoim. Eija-Riitta Grönros.
- NS = *Nykysuomen sanakirja I–VI* (1951–1961). Valtion toimeksiannosta teettänyt SKS. WSOY, Porvoo–Helsinki.

Kirjallisuus

- AHLMAN, FRANS FERDINAND 1874: *Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja. Edellinen osa: Ruotsalais-suomalainen*. G. W. Edlund, Helsinki.
- BRAUN, FRIEDRIKE 1995: Making men out of people: the MAN principle in translating genderless forms. *Working papers in Language, Gender and Sexism* 5:2, 5–38. AILA Commission on Language and Gender, Monash University, Clayton, Australia.
- 1997: Genderless = gender-neutral? Empirical evidence from Turkish. *Kommunikation von Geschlecht. Communication of Gender*, 13–29. Ed. FRIEDRIKE BRAUN – URSULA PASERO. Centaurus, Pfaffenweiler.
- CAMERON, DEBORAH 1996: *Sukupuoli ja kieli. Feminismi ja kielentutkimus*. Alkuteos *Feminism & Linguistic Theory* 1992 [1985]. Käännöstyöryhmää ohjannut RIITTA OITTINEN. Vastapaino, Tampere.
- CORBETT, GREVILLE 1991: *Gender*. Cambridge textbooks in linguistics. Cambridge University Press.
- Council of Europe 1990: *Recommendation No. R (90) 4 of the Committee of Ministers to Member States on the Elimination of Sexism from Language*. [verkkodokumentti]. [viitattu 12.10.2010]. Saatavissa: www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=21477
- DOWNING, PAMELA 1977: On the creation and use of English compound nouns. *Language* 53 (4), 810–842. Linguistic Society of America, Baltimore.
- ENGELBERG, MILA 1993: Maskuliini, feminiini, virkamies? *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 4/1993, 39–50. Suomen Naistutkimuksen Seura (SUNS), Oulu.
- 1998: Sukupuolistuneet ammattinimikkeet. *Virtittäjä* 102, 74–92. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Kotikielen seura, Helsinki.
- 2001: Ihminen ja naisihminen: suomen kielen piilomaskuliinisuus. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 4/2001, 23–36. Suomen Naistutkimuksen Seura (SUNS), Oulu.
- EUROPAEUS, D. E. D. 1853: *Svenskt-finskt handlexicon. Ruotsalais-suomalainen Sanakirja*. SKST 16. SKS, Helsinki.
- GRÖNROS, EIJA-RIITTA 2007: Mies ja nainen sanakirjassa. *Kielikello* 4/2007, 13–15.
- HAMILTON, MYKOL C. 1991: Masculine bias in the attribution of personhood. *People = Male, Male = People*. *Psychology of Women Quarterly* 15, 393–402. Human Sciences Press, New York.
- HEIKKINEN, VESA – MANTILA, HARRI – VARIS, MARKKU 1998: Lupa olla mies (jälkisanojen asemesta). *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista*, 239–246. Toim. VESA HEIKKINEN, HARRI MANTILA ja MARKKU VARIS. Tietolipas 154. SKS, Helsinki.
- ISK = *Iso suomen kielioppi*. AULI HAKULINEN – MARIA VILKUNA – RIITTA KORHONEN – VESA KOIVISTO – TARJA RIITTA HEINONEN – IRJA ALHO 2004. SKST 950. SKS, Helsinki.
- JALLINOJA, RIITTA 1979: Naisten palkkatyön yleistyminen. *Naisnäkökulmia*, 17–41. Toim. KATARINA ESKOLA, ELINA HAAVIO-MANNILA ja RIITTA JALLINOJA. WSOY, Porvoo.
- JANTUNEN, JARMO HARRI 2004: *Synonymia ja käännössuomi. Korpusnäkökulma samamerkityksisyyden kontekstuaalisuuteen ja käännöskielen leksikaalisiin erityispiirteisiin*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja n:o 35. Joensuun yliopisto, Joensuu.

- KARLSSON, FRED 1974: Sukupuoliroolien kielellisistä heijastumista. *Sananjalka* 16, 24–33. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Suomen Kielen Seura, Turku.
- KARPPINEN, KAISA 2002: Onko kielellinen tasa-arvo utopiaa? *Kielikello* 1/2002, 22–25.
- 2009: *Haastemiehen esimies. Geneerisesti käytetyt mies-loppuiset sanat ajantasaisessa lainsäädännössä*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden sarja B:80. Turun yliopisto, Turku.
- Kielikello* = *Kielikello*. Kielenhuollon tiedotuslehti. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- KOSKI, MAUNO 1978: Oliotarkoitteisten substantiivien semantiikkaa. *Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978*, 100–128. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Turun yliopisto, Turku.
- LAAKSO, JOHANNA 2005: *Our Otherness. Finno-Ugrian Approaches to Women's Studies, or vice versa*. Finno-Ugrian Studies in Austria 2. Lit-verlag, Wien.
- LEHTOSALO, KAISA – TYYSFERI, LAURA [tulossa 2011]: Eettiset kysymykset sanakirjatyössä. *Kieli ja etiikka. VAKKI-symposium XXXI, Vaasa 11.2.–12.2.2011*. Vaasan yliopisto
- Lönnr. = ELIAS LÖNNROT: *Suomalais-Ruotsalainen sanakirja*. Helsinki 1874–1880.
- MANTILA, HARRI 1998: Jätkä ja jässikät, don juanit ja gentlemannit. *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista*, 15–32. Toim. VESA HEIKKINEN, HARRI MANTILA ja MARKKU VARIS. Tietolipas 154. SKS, Helsinki.
- MERRITT, REBECCA DAVIS – KOK, CYNTHIA J. 1997: Attribution of gender to a gender-unspecified individual: An evaluation of the people = male hypothesis. *Sex Roles* 33, 145–157. London, New York.
- MEURMAN, AGATHON 1883–1990: *Sanakirja yleiseen siwistykseen kuuluwia tietoja warten*. G. W. Edlund, Helsinki. Saatavissa: http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/meurman/sanakirja1883-1890_rdf.xml
- MÄKISALO, JUUKA 2000: *Grammar and experimental evidence in Finnish compounds*. Studies in Languages 35. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja*. Valtion painatuskeskus ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1990–1994. Helsinki.
- RAHKO, HANNA 2005: *Frans Ferdinand Ahlmanin Ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassaan (1865) suomen kieleen lainaamien vierassanojen ensiesiintymät*. Pro gradu -tutkielma. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.
- ROSSI, LEENA-MAIJA 2010: ”Mies” ei ole pronomini – vaikka siltä saattaa näyttää. *Journalismikritiikin vuosikirja 2010*, 144–150. Toim. KATARIINA KYRÖLÄ. Media & viestintä 1/2010. Journalismin tutkimusyksikkö, Tampere. Saatavissa: <http://tampub.uta.fi/tiedotusoppi/978-951-44-8030-0.pdf>
- SIIROINEN, MARI 1988: Aito naisellinen tunteenpurkaus eli Nykysuomen sanakirjan naiskuva. *Isosuinen nainen: tutkielmia naisesta ja kielestä*, 41–46. Toim. LEA LAITINEN. Yliopistopaino, Helsinki.
- SILVEIRA, JEANNETTE 1980: Generic masculine words and thinking. *Women's Studies International Quarterly* 3, 165–178. Elsevier, Amsterdam.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- Suomen kielen lautakunta 2007: Suomen kielen lautakunnan suositus sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämiseksi. *Kielikello* 4/2007, 4.
- Suomen lääkäriliitto 2009: *Lääkärikysely 2009. Tilastoja*. Suomen lääkäriliitto, Helsinki. Saatavissa: <http://www.laakariliitto.fi/files/laakarikysely2009.pdf>
- TAINIO, LIISA 2006: Gender in Finnish Language Use: Equal, Inequal and/or Queer? [verkkodokumentti]. WEBFU (Wiener elektronische Beiträge des Instituts für Finno-Ugristik) [viitattu 24.8.2010]. Saatavissa: <http://webfu.univie.ac.at/texte/tainio.pdf>
- TIITTULA, LIISA 1988: Syrjiikö saksan kieli naisia? *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*, 19–31. Toim. LEA LAITINEN. Yliopistopaino, Helsinki.
- VAITTINEN, TANJA [tulossa]: Vanhan kirjakielen kompleksiset feminiinisanat.
- VILPPULA, MATTI 2001: Ihminen – nainen vai mies? *Congressus nonus internationalis fenno-ugristarum 7.-13.8.2000 Tartu*, 357–362. Pars VI. Dissertationes sectionum: Linguistica III. Tartu. Toim. TÖNU SEILENTHAL. Tartu ülikool, Tartu.

LAURA TYYSSTERI: *Gender marking in Finnish compounds with modifiers nais- ‘female’ and mies- ‘male’ in two Finnish standard language dictionaries*

One goal set in their recommendations by both the Council of Europe (1990) and the Finnish Language Board (Suomen kielen lautakunta, 2007) is the elimination of sexism from language. This means, for instance, that in languages such as Finnish, which lack grammatical gender, gender marking which is irrelevant to the matter in question is considered discriminatory and should be avoided.

One form of gender marking in Finnish is coining compound words with the modifiers *nais-* ‘female’ and *mies-* ‘male’. This productively pattern yields compounds referring to persons as either female or male (*nais + pappi* > *naispappi* ‘female + priest > female priest’). The article discusses Finnish compound words with this structure in two Finnish standard-language dictionaries (*Nykysuomen sanakirja* 1951–1961 and *Kielitoimiston sanakirja* 2008). While no dictionary can include all (compound) lexemes, dictionaries do give a good overview of the fully lexicalized part of a lexicon.

The hypothesis that the female modifier *nais-* is used more often than the male modifier *mies-* proved to be true at least in the two dictionaries examined. The *Nykysuomen sanakirja* contains 83 compounds referring to persons with the modifier *nais-* (44 % of all compounds with this modifier) and 33 with the modifier *mies-* (28 % of all compounds with this modifier). Headwords with only the feminine modifier (*nais-*, but not *mies-*) tend to be either occupational titles culturally considered masculine (e.g. *pappi* ‘priest’, *sotilas* ‘soldier’) or neutral words referring to humans in general (e.g. *asiakas* ‘customer’, *ihminen* ‘human’). The *Kielitoimiston sanakirja* contains 23 compounds referring to persons with the modifier *nais-* (31 % of all compounds with this modifier) and twelve with the modifier *mies-* (19 % of all compounds with this modifier). Here again the headwords with *nais-* alone tend to be words considered either masculine (e.g. *piispa* ‘bishop’, *upseeri* ‘subaltern’) or neutral (e.g. *ihminen* ‘human’, *työntekijä* ‘employee’).

While the gender gap has decreased during the time which has elapsed between the two dictionaries examined, the study shows that both the lexicalization of Finnish compounds and the selection of words in standard language dictionaries tend to represent the typical human being as male.

Laura Tyysteri
laura.tyysteri@utu.fi
Suomen kieli, 20014 Turun yliopisto